

AUDRONĖ KAUKIENĖ

Rĩsti TIPO VEIKSMAŽODŽIŲ ŠAKNIES SANDARA

Lietuvių kalbos *a*-kamieniai veiksmažodžiai, turintys šaknyje trumpąjį *i*, šiandien sudaro gana vientisą struktūrinę ir semantinę grupę. Savo kilme ir raida jie panašūs į veiksmažodžius su šakniniu *u* (tipas *sũka*). Tiek CiC, tiek CuC tipo veiksmažodžiai iš pirmo žvilgsnio primena senąją s.i. *tudáti* klasę su nykstamojo laipsnio šaknimi¹, tačiau nėra nė vieno pavyzdžio, istoriškai susijusio su šia klase. Arčiau tiesos yra Chr. S. Stango spėjimas apie senos balsių kaitos galimybę: „Es ist also möglich, daß der typus *i : i* in einigen Fällen einen Wechsel *ei/ie : i* ersetzt hat“². Mintis apie tokį apibendrinimą remiama veiksmažodžių *riĩsti* ir *riĩsti* sugretinimu baltų kalbose, atstatant senąją fleksiją **reišā-* : **riša-*, **reita-* : **ritā-*³. Istoriniai konkrečių pavyzdžių tyrinėjimai rodo, kad lietuviškieji aptariamojo tipo veiksmažodžiai yra susiformavę palyginti vėlai ir gana įvairiais būdais, o šakninis *i* yra atsiradęs kaip nykstamasis laipsnis greta *ei* arba *e*. Šiuo straipsniu kaip tik ir siekiama parodyti įvairių CiC tipo veiksmažodžių atsiradimo ir raidos ypatumus, daugiausia sukaupiant dėmesį į šaknies sandarą.

1. Šakninių *a*-kamienių veiksmažodžių, turinčių apibendrintą *i*, įvairiuose šaltiniuose rasta 25. Jie nėra visai vienodi. Dabartinėje lietuvių kalboje vieni jų tarsi sudaro centrą, o kiti gali būti laikomi periferiniais.

Centriniams (pagrindiniams) CiC veiksmažodžiams būdinga aktyvaus veiksmo (dažniausiai nukreipto į objektą) reikšmė, norminės *a*-kamienės esamojo laiko ir *o*-kamienės (tarmėse – ir *é*-kamienės) būtojo laiko formos (toliau jie vadinami Pa). Tokių veiksmažodžių rasta 7: *kĩša*, *knĩsa*, *lĩpa*, *pĩsa*, *riĩta*, *riĩša*, *šĩka*.

Šešių veiksmažodžių *a*-kamienės esamojo laiko formos težinomos iš tarmių ar rašto paminklų, o norminės jų formos yra intarpinės (Pb):

¹ „Ein Teil gehört ohne Zweifel zum Ablauts- und Betonungstypus von skt. *tudáti*“, žr. S t a n g Vergl. Gr. 333.

² Žr. S t a n g SBV 114.

³ Plg. dar B ū g a RR II 476.

brìda „brenda”, *knìba* „knimba”, *nìka* „ninka”, *skrìda* „skrenda”, *spìta* „spinta”, *tìka* „tinka”.

Likusieji 12 veiksmažodžių⁴ yra tarminiai (T), paprastai težinomi iš vieno kurio šaltinio ar vartojami siaurame tarmių plote. Jie ne visi turi neabejotinas *a*-kamienes esamojo laiko formas. Kartais tokios formos tik nurodytos leksikografiniuose šaltiniuose kaip antraštinės, tačiau neparemtos iliustraciniais pavyzdžiais (greta tokios nepaliudytos formos rašomas brūkšnelis): *grìsti*, *grìda* (-) „žygiuoti, eiti”, *grìžti*, *grìža* (-) „sukti, šykštauti”, *kìpti*, *kìpa* (-) (|| *kiĩpa*) „(visu būriu) krutėti, kibti, imtis ko”, *kìsti*, *kìsa* (-) „džiauti jaują”, *kìsti*, *kìta* (|| *kiĩta*) „ketinti, žadėti”, *knìsti*, *knìta* (-) (|| *kniĩta*) „skverbti, lįsti”, *krikti*, *krika* „skleisti, driekti”, *mìsti*, *mìsa* (-) „plikyti karštu vandeniu”, *sklìsti*, *sklìta* (|| *skliĩta*) „skleisti, skirti į šalis”, *skrìsti*, *skrìta* (-) „skriesti, sviesti”, *sprìgti*, *sprìga* (|| *sprìgia*, *sprĩga*) „spriegti, sviesti”, *trìsti*, *trìsa* (-) „bėgti, šuoliuoti”.

2. Aptariant CiC tipo veiksmažodžius istoriškai, pirmiausia rūpi v o k a l i z m o kilmė. Darybinė ir etimologinė analizė rodo, kad pagal istorinės balsių kaitos pobūdį nagrinėjamųjų veiksmažodžių šaknys yra buvusios dvejopos: vienos galima rekonstruoti kaitą *ei/i*, o kitose – *e/i*. Abiem atvejais tokia kaita, matyt, buvo ne tik darybinė, bet ir kaitybinė.

Skirtingos to paties veiksmažodžio formos yra turėjusios skirtingą balsį: esamajam laikui buvo būdingas pagrindinio laipsnio *e*-eilės vokalizmas (*ei* ar *e*), o būtajam (rytų baltų – ir bendračiai) – nykstamasis laipsnis. Tokios kaitos pėdsakų dar yra išlikę ir dabartinėje lietuvių kalboje, pavyzdžiui, *lieka* – *lìko* (= gr. *λείπω* – *ἔλπιον*) ar *gēna* – *gìnė* ir pan. dauguma *a*-kamienu CiC veiksmažodžių yra turėję kaitą *ei/ie* : *i* (vediniuose ir *ai*), kartais ji net visai nesunkiai parodoma, gretinant su giminiais žodžiais, plg. *knìsti* : *knáisioti*, *lìpti* : *liēptas*, *láipioti*, *rìsti* : *riēšas*, *ráišioti*, *skrìsti* : *skriēsti*, *skraidýti*, *spìsti* : *spiēsti* ir pan. Retesnė yra kaita

⁴ Tokių veiksmažodžių tarmėse galėtų būti ir daugiau. Pasirodžius visiems LKŽ tomams, išleidus daugiau tarmių žodynų, šis skaičius tikrai pasikeistų, tačiau jų kilmės problemos, matyt, būtų tokios pačios.

e : i (vediniuose ir *a*), plg. *brìsti : brastà, bradžióti*⁵, *rìsti : rātas*⁶. Beveik visais atvejais vidinę rekonstrukciją reikia paremti lyginamąja etimologine analize. Viena, dabartinėja kalboje gali būti nebelikę jokių senosios kaitos pėdsakų. Antra, yra nemaža balsių kaitos mišimo atvejų, pvz., *bradžióti || bráidžioti (:brìsti)* ar *skráidžioti || skradžióti*

(*: skrìsti*). Senąjį vokalizmą tokiais atvejais padeda nustatyti tik sugretinimas su giminiškų kalbų duomenimis.

3. CiC veiksmazodžių analizei ypač svarbi istorinė *š a k n i e s s a n d a r o s* rekonstrukcija.

3.1. Tik nedaugelis aptariamųjų veiksmazodžių pratęsia senas *n e i š p l ė s t a s* šaknis. Paprastai tai istorinės (C)CeC tipo šaknys: **bhredh-* (*brìsti*), **g(h)redh-* (*grìsti*), **kēk^h-* (*šìkti*). Visi šie veiksmazodžiai turi veiksmazodinių ar vardažodinių atitikmenų giminiškose kalbose, rodančių balsių kaitą **ě : *ō : ∅*.

3.2. Veiksmazodžiai su istorine balsių kaita *ei : i* turi daug sudėtingesnes šaknis – jas gali sudaryti keturi (CeC) ar net penki (CCeiC) nariai. Tokios šaknys negali būti labai senos. Dažniausiai jos būna *i š p l ė s t o s*, prie pirminės bazinės šaknies prisijungus įvairiems išplėtiniam. Tokie išplėtiniai gali būti net keli. Tai susiję ir su šaknies pradžios, ir su šaknies galo *k o n s o n a n t i z m u*.

3.2.1. Kai šaknis prasideda *v i e n u p r i e b a l s i u* (CeC), tuomet jos galo priebalsis paprastai esti išplėtinys, priaugęs prie CeC-/Ci- tipo šaknies. Tokie išplėtiniai kartais gali būti labai seni, siekiantys bendraindoeuropietiškus laikus, pvz.: **lei-p-* „tepti, (pri)lipti; kopti, lipti” ar **pei-s-* „trinti, grūsti, kišti”.

3.2.2. CCeiC tipo šaknų, prasidedančių keliais priebalsiais⁷, šaknies pradžios priebalsių samplaikos paprastai yra kilusios iš senosios bazinės šaknies nykstamojo laipsnio. Po anlauto samplaikos yra du išplėtiniai – vokalinis *ei/i* ir konsonantinis: CC + ei/i + C. Kartais visus šiuos etapus galima nesunkiai atpažinti, pvz., **sker-/skr-* „šokti, skrieti” (gr. *σκαίρω*

⁵ Dėl formos *braidyti* žr. toliau 5.1.

⁶ Apie dvejopą *rìsti* etimologiją ir santykį su *riėsti : raityti* žr. toliau 5.4.

⁷ Samplaikos nariu nelaikomas *s-mobile*, plg. *kēsti || s-kēsti*.

„šoku”, lie. *skėrỹs*) + *ei/i* (lie. *skriėti*, la. *skriet*) + *t* ar *d* (*skrido*, *skriėdė*, *skritulỹs*). Konsonantinis išplėtinys gali būti nustatomas, sugretinus tos pačios kilmės šaknis su įvairiais šaknies galo priebalsiais. Taip iš bazinės šaknies **ken-/*kŋ-* „krapštyti, trinti” su įvairiais priebalsiais susidarė *knìsa*, *knìta*, *knìba*, o iš **uer-/ur-* „sukti, lenkti” – *rìša*, *riėda*, *ridėna* (gal ir *rìta*).

3.3. Taigi CiC veiksmažodžių struktūros analizė leidžia rekonstruoti trijų tipų istorines šaknis : a) (C)CeC/(C)CiC, b) Cei/Ci + C, c) CeC/CC + ei/i + C(C).

4. Be pačios šaknies susiformavimo, labai svarbūs š a k n i n i o i a p i b e n d r i n i m o l a i k a s ir p r i e ž a s t y s. Ištyrus visus turimus pavyzdžius, galima daryti prielaidą, kad nykstamojo laipsnio atsiradimas šaknyje ir jo įsitvirtinimas glaudžiai susiję tiek su morfologine struktūra, tiek su kategorine semantika. Šiame sudėtingame procese galima pastebėti esant keletą laikotarpių, kuriais šie reiškiniai įgaudavo skirtingą kryptį ir naują raidos postūmį.

4.1. Praindoeuropietišku laikotarpiu šaknies vokalizmas buvo tiesiogiai susijęs su morfologine struktūra. Esant šaknies balsių kaitai, nykstamąjį laipsnį turėjo šios laikų formos: a) šakninis aoristas (ir jį pratęsiantys preteritai), pvz., gr. *λείπω* – *ἔλιπον*, lie. *liėka* – *lìko*), b) tam tikros struktūros prezentai – turintys intarpą ar priesaginius formantus *n*, *iš*, plg. formas lie. *liėka*, gr. *λείπω* (su nuliniu formantu) ir lie. (tarm.) *liñka*, pr. *polinka*, skr. *rinákti*, gr. *λμπόωνω* arba gr. *ᾠλείφω* „tepu”: skr. *limpáti* „tepą”, *lipyáte* „limpa”, lie. *liñpa*, s. sl. *-lb-nqti* „(pri)lipti”.

Kaip rodo mūsų tyrinėjimai, aptariamiesiems CiC veiksmažodžiams rekonstruotinos senos *ā*-kamienės preterito formos, kurios istoriškai kaip tik ir yra susijusios su šakniniu aoristu, o gretutinės intarpinės prezento formos nepaprastai dažnos tiek baltų, tiek ir kitose giminiškose kalbose. Taigi bendraindoeuropietišku laikotarpiu galėjo būti susiformavusios tokios paradigmos:

⁸ Žr. A. K a u k i e n ė, Lietuvių kalbos šakninių veiksmažodžių istorija (habil. daktaro disertacija, rankraštis), Klaipėda, 1992, 331 t.

a) praes. CeC- ϕ || C ϕ C-n-C – praet. C ϕ C

b) praes. CeiC- ϕ || Ci-n-C (|| CiC-n-, CiC- $\dot{\text{I}}$ -) – praet. CiC

4.2. Formuojantis baltiškajai veiksmažodžio sistemai (tiksliau – rytų baltų, nes prūsų kalbos duomenys nepakankami, kad galėtume iš jų daryti kokius apibendrinimus), senosios apofonijos pagrindu ėmė formotis savarankiškos leksemos su apibendrintu vienu ar kitu balsių kaitos laipsniu. Šiuo etapu didelį vaidmenį suvaidino kategorinė semantika. Diatezinės opozicijos pagrindu iš vienos šaknies radosi *ia*-kamieniai kauzatyvai ir intarpiniai (ar *sta*-kamieniai) rezultatyvai, pvz., *kėlti* : *kùlti*, *versti* : *vùrsti* ir pan. Šis procesas yra gerai žinomas ir ne kartą aptartas lingvistinėje literatūroje⁹. Tačiau, rodos, dar iki šiol nebuvo atkreiptas dėmesys, kad šis šaknies šakojimasis galėjo būti dar sudėtingesnis: tos pačios šaknies pagrindu, be minėtųjų *ia*-kamienių ir intarpinių veiksmažodžių, galėjo atsirasti ir šakninių *a*-kamienių, turinčių apibendrintą nykstamąjį šaknies laipsnį ir aktyvaus veiksmo reikšmę.

4.3. Iš tos pačios šaknies išriedėję naujieji *a*-kamieniai veiksmažodžiai su apibendrintu šakniniu *i* ir *ia*-kamieniai su *e*-eilės vokalizmu (*ei/ie* ar *e*) turėjo būti vartojami labai artima reikšme, ir tokie sinonimai ilgainiui išlikti negalėjo. Tokiais atvejais arba kalboje įsitvirtino tik vienas iš galimų dvejopos struktūros veiksmažodžių, arba jie nutolo semantiškai. Todėl greta daugelio nagrinėjamųjų CiC *a*-kamienių veiksmažodžių nėra *ia*-kamienio giminaičio (Pa *kìša*, *rìša*, *šìka*, *pìsa*, T *grìda*, *kìsa*, *mìsa*), arba to giminaičio reikšmė tokia tolima, kad juos begalima sieti tik etimologiškai, pvz., *lìpa* : *liēpia* „priduria, prideda (vejant, verpiant, pinant)” (: *liṃpa*), *rìta* : *riēčia* (= la. *riēšu*), la. *knist* (= lie. *knìsti*) : la. *knìest*, *-šu*, *-su* „knietėti”. Kita vertus, įvairiose tarmėse galėjo išlikti ar naujai susiformuoti ir daugiau CiC tipo *a*-kamienių veiksmažodžių, sudarančių aprašomojo pobūdžio poras su *ia*-kamieniais.

4.3.1. Pb veiksmažodžiai gali sudaryti gana artimos reikšmės poras:

⁹ Plg: Kazlauskas LKIG 363.

*knìbti, kniṁba*¹⁰ || *knìba* „kibti, kišti pirštus, griebti” : *kneĩbia, kniēbia* (= la. *kniēbju*) (: *knìbti, kniṁba*¹⁰ „knebti, glebti, linkti”);

nìkti, niṅka || *neṅka* || *nìka* „skverbti, veržtis, užpulti” : *nėikia, níekia* „spaudžia, engia, niekina” (: *nýkti, -sta*);

skrìsti, skreṅda || *skriṅda* || *skrìda* : *skriēdžia* „skrieja, juda oru”, *skreīdžia* „gaubia, siaučia”;

spìsti, spiṅta || *spìta* : *speičia, spiēčia* (= la. *spiēst, spiēšu*).

4.3.2. Dar artimesnės yra T veiksmažodžių poros:

grìžti, grīža „sukti, šykštauti” : *grīēžia* „suka, gręžia, pjauna” (= la. *griezt, griežu* „pjauti, mušti”);

knìsti, kniṅta || *knìta* „skverbti, lįsti” : *kniēsti, kniēčia* „peršėti, rūpėti” (= la. *knìest, kniēšu, kniētu* „niežėti, peršėti”);

krikti, krika „skeisti, driekti” : *kreĩkia, kriēkia* (: *krikti, kriṅka* „sklisti, skirstytis”);

sklìsti, sklìta „skeisti, skirti į šalis” : *skleičia*;

skrìsti, skrìta „skriesti, sviesti, ridenti” : *skriēčia*;

sprìgti, sprìga || *sprīṅga* „spríegtį, sviesti” : *spriégia*.

4.3.3. Kaip matyti iš pavyzdžių, dauguma porų pratęsia šaknis su balsių kaita *ei* : *i*. Porų su kaita *e* (*ė*) : *i* visai nedaug: (*at*)-*trìsti, -trisa* „atbėgti, atšiuoliuoti” : *trēsti, trēsia* „bėgti, siausti”, gal dar *kìsti, kìta* „ketinti, žadėti” (tokia pat reikšmė tarmėse vartojama ir *kēsti, kēta* bei *kēsti, kēta*) : (*s*)*kēsti, (s)**kēčia*. Čia galima įžvelgti keletą priežasčių. Pirma, CiC tipo *a*-kamienių veiksmažodžių, kilusių iš istorinių *e*-eilės CeC šaknų, iš viso yra nedaug. Antra, pati balsių kaita *e* : *i* nėra labai dažna – *dreb-/drib-*, *kret-/krit-*, *plet-/plit-* tipo šaknys nėra gausios. Ir pagaliau, šis balsių kaitos tipas negali būti labai senas – praindoeuropietiš-

¹⁰ Susidarę tarpiniai homonimai yra skirtingos kilmės ir reikšmės: pirmasis vartojamas kaip gretutinė forma greta nagrinėjamosios *a*-kamienės ir turi aktyvaus veiksmo reikšmę, o antrasis – savarankiška leksema su būdinga mutatyvine reikšme, sudarantis diatezinę opoziciją *ia*-kamieniam kauzatyvui.

kais lafkais nykstamasis laipsnis greta CeC turėjo būti ne CiC, o CC, plg. *seka : pa-sk-ui*.

5. Apibendrinus šakninį *i*, abu istoriniai vokalizmo tipai (CeC ir C*ci*C) *s u s i p y n ė* ir yra sunkiai beatskiriami. Ilgainiui jie vienas kitą smarkiai paveikė, ir to poveikio rezultatais galima laikyti daugelį toliau aprašomų reiškinių.

5.1. Istorinių (C)CeC šaknų vediniuose atsiranda *ei/ie : ai* tipo vokalizmas, pvz., *braidyti, bráidžioti* (plg. senesnius vedinius *brādas* = s.sl. *brodъ*, *brastà*, *bradinys, bradžióti*), *šáikioti, šeĩkioti* (plg. la. *sekš(k)et* „tepti(s), purvinti(s)“ su balsiu *e*).

5.2. Istorinių (C)C*ei*C šaknų vediniuose atsiranda *e : a* tipo vokalizmas, pvz., *skradžióti, skradinti* (plg. reguliarius *skráidžioti, skraidinti*).

5.3. Tiesiogiai ar netiesiogiai susijęs su aprašomaisiais dalykais yra tokių intarpinių formų kaip *brenda* ir *skrenda* (**bredh-* ir **skr-ei-d*) vokalizmas. Veiksmažodžio *brenda* forma su šakniniu *e* gali būti laikoma kontaminacine, plg. gretutines esamojo laiko formas *brēda* (vakarų aukštaičiai) || *brīnda* (šiaurės vakarų žemaičiai) || *brīda* (Zietela). Seniausia iš jų laikytina forma *brēda* [: s.sl. *bredq* „brendu“, alb. *bredh-* (iš **bredhō*) „klaidžioti, šokinėti“ ir kt.], o greta intarpo ar priesaginio formanto *n* lauktinas nykstamasis laipsnis. Jei forma *brīnda* šiuo konkrečiu atveju nėra naujadaras, ji galėtų būti ir kuršių kalbos reliktas, lygintinas su lenk. *brnąć* „bristi“. Forma *brīda* yra naujo *i* apibendrinimo rezultatas, net neapimantis visų lietuvių tarmių¹¹. Forma *brenda* galėjo susiformuoti bendrojoje rytų baltų epochoje, nes turi atitikmenų ir latvių kalboje, plg. senesnę tarminę formą *brīedu* (= *brendù*) ir vėlesnes *brīenu* (pagal *skrienu?*), *brieņu*, *briednu*.

Formos *brenda* pavyzdžiu galėjo atsirasti ir *skrenda* (|| *skrinda*), nors šio veiksmažodžio šaknyje rekonstruotinas *ei* tipo vokalizmas.

¹¹ Vargu ar forma *brida* tiesiogiai gretintina su s.sl. *bridq* (atstatoma pagal dalyvį *ne-prebrbdomъ*), nes slaviškoji forma galėtų būti kito tipo balsių kaitos reliktas [plg. s.sl. *mьrъq* : *mrěti, mrexb* (**mer-*), *vrъgъq* : *vrěšti, vrěsb* ir pan.].

Panašių reiškinių pasitaiko ir kitos kilmės intarpiniuose veiksmažodžiuose, turinčiuose mutatyvinę reikšmę ir atsiradusiuose diatezinio išsišakojimo pagrindu (žr. 4.2.). Sakysim, intarpinis veiksmažodis *kr̥sti* sudaro diatezinę opoziciją su *ia*-kamieniu *kr̥sti*, ir jie abu kilę iš tos pačios šaknies *kret-/krit-*. Esamojo laiko forma *krẽnta* ir struktūra, ir reikšme labai primena *brẽnda* ir *skrẽnda* (jie visi reiškia judėjimą). Matyt, tai ir padėjo formai *krẽnta* įsigalėti greta reguliarios *krĩnta*. Daug retesnės tokios tarminės formos kaip *drẽmba* (|| *drĩmba*) – *dr̥ibo* ar *kẽnda* (|| *kĩnda*) – *k̥ido*, nors šiedu veiksmažodžiai taip pat kilę iš (C)CeC tipo šaknų (: *dr̥ēbti*, *dr̥ēbia*, *kedēnti*). Intarpinės formos su šakniniu *e* gali atsirasti netgi istorinėse (C)CeC tipo šaknyse, pvz., *lẽmpa* (|| *lĩmpa*) – *l̥ipo*, netgi *snẽnga* (|| *snĩnga*) – *sn̥igo* (intarpinių formų *lĩmpa* ir *snĩnga* senumą gražiai paliudija atitikmenys giminiškose kalbose).

Tokia balsių kaita kaip *krẽnta* – *kr̥ito* turėjo būti nepatvari. *Drẽmba*, *lẽmpa* tipo formos įsitvirtino tik pačiose rytinėse lietuvių tarmėse, o pagrindiniam tarmių plotui jos nebūdingos. Tokios kaitos pėdsakais, regis, galima laikyti tarminius dubletus su apibendrintu šakniniu *i* ar *e* (kai kurie jų yra patekę ir į bendrinę kalbą): *(su)r̥ikti* – *rĩnka* – *r̥iko* || *(su)r̥èkti* – *rẽnka* – *r̥eko* (: *r̥èkti*), gal ir *t̥ikti* – *tĩnka* – *t̥iko* || *t̥èkti* – *tẽnka* – *t̥eko* (: *tẽikti*, *tĩèkti*, *táikyti*)¹².

5.4. Dėl šaknų su *e* ir *ei* mišimo yra neaiški veiksmažodžio *r̥isti*, *r̥ita* (|| tarm. *rẽnta*) „ridenti, riedėti“ kilmė. Lietuvių *r̥isti* ir jo latviškas ekvivalentas *rist*, *ritu* dar bandomi sieti su rus. *rtutb* „gyvsidabris“ (kildinamas iš dalyvio **rbtqtb*¹³), tačiau dėl duomenų stokos (nežinomos kitos rekonstruojamo slaviško veiksmažodžio formos) šis pavyzdys mūsų analizei daugiau aiškumo nesuteikia. Tolimesnis *r̥isti* kilmės aiškinimas gali būti dvejopas:

¹² Panašaus prezentinio *e* apibendrinimo rezultatas galėtų būti ir veiksmažodis **bresti* (*Kq b r e d a i, t q i r u ž b r e d a i* B I 1056).

¹³ Žr. V a s m e r III 509–510.

1) Iš bazinės šaknies ide. **uer-/ur-* „sukti, lenkti” (lie. *vér-ti, prā-vir-as*) su vokaliniu išplėtiniu *ei/i* (s.sl. *rějati* „grūsti, kišti”, skr. *riṇāti* „atpalaiduoja, leidžia veržtis”) ir konsonantiniais išplėtiniais *t* ar *d*, plg. dar lie. *riēsti, riēčia*, la. *riest, riešu* || *riežu*, lie. *rietėti, riedėti, ridėnti*, la. *ritēt, riētēt*. Panašiai sudaryti yra s.air. *rīadaim* „važiuoju”, s.isl. *vrīða*, s.angl. *wrīðan*, sva. *rīdan* „sukti, lenkti, rišti”, *rītan* „joti” ir kt. Iš tos pačios bazės, tik su kitais konsonantiniais išplėtiniais yra kilę ir lie. *rīšti, rīša*, la. *rist, risu*, pr. *perrēist* „surišti”, *senrists* „surištas”, av. *urvisyeiti* (**urišyati*) „sukasi”, got. *wrīkan*, ags. *wrīon* (**wrihan*) „apvynioti, uždengti”, s.friz. *wrīgia* „lenktis”.

2) Iš ide. **ret(h)-* „ridenti, riedėti, bėgti”. Tokiu atveju *rīsti* giminiuotąsi su s.air. *rethim* „bėgu” ir daugelio kalbų išvestiniais daiktavardžiais, reiškiančiais „ratą, vežimą”, pvz., lie. *rātas*, la. *rats*, lot. *rota*, skr. *rātha-*.

Pirmoji etimologija suponuoja CCeiC tipo šaknį, o antroji – CeC. Veiksmažodis *rīsti* ir struktūriškai, ir semantiškai yra labai artimas tiek vieno, tiek ir antro tipo šaknį pratęsiantiems žodžiams. Vargu ar jį būtų galima atsieti nuo *rietėti, riedėti* ar *ridėnti*, juolab jo negalima „atplėšti” ir nuo *rāto*. Lingvistinėje literatūroje šiuo klausimu nėra nei vieningos, nei tvirtos nuomonės. Ar nebus patikimiausia manyti čia esant abiejų šaknų kontaminaciją. Gretutinė intarpinė esamojo laiko forma *reñta*, vartojama centrinėse tarmėse greta norminės *rīta*, nors daugiau kalba už CeC tipo šaknį, nepaneigia ir kitos galimybės, nes gali būti atsiradusi pagal *breñda, skreñda, kreñta* pavyzdį (intarpinė forma **riñta*, rodos, niekur nėra užfiksuota, todėl kalbėti apie savarankišką **ret-* ir **rint-* kontaminaciją vargu ar yra pagrindo).

6. *Rīsti* tipo *a*-kamienių vaiksmažodžių su apibendrintu šaknies balsu *i* formavimasis – procesas, palietęs abi rytų baltų kalbas. Tai rodo bendri lietuvių ir latvių šio tipo veiksmažodžiai¹⁴:

lie. *līpti, līpa* : la. *lipt, lipu*,

¹⁴ Visi bedrieji veiksmažodžiai priklauso Pa grupei. Pb pavyzdžių latviškieji atitikmenys yra intarpiniai, *sta-* ar *na-*kamieniai, o T latviškų atitikmenų neturi.

lie. *rìsti, rìta* : la. *rist, ritu*,
 lie. *rìšti, rìša* : la. *rist, risu*,
 lie. *pìsti, pìsa* : la. *pist, pisu*.

Tiesa, daugelis latviškų ekvivalentų yra reti, bevartojami tarmėse. Vienus iš vartosenos išstūmė kiti žodžiai, pvz., *kāpt* vietoj *lipti*, kai kurie dėl estetinių sumetimų sąmoningai pakeisti eufemizmais. Tokių atitikmenų neabejotinai yra buvę daugiau. Sakysim, la. tarm. (*suveni*) *kniš* atitinka ne lie. *knìsa*, o tarminį *knìsia*, kuris aiškiai yra naujesnis. Dalis buvusių bendrų šakninių veiksmažodžių latvių kalboje yra visai išnykę, tačiau palikę priesaginius vedinius: la. *kàisit* = lie. *kaišyti* (: *kìšti*), la. *sekš(k)ét, -ēju* „tepti(s), purvinti(s)” (: *šikti*)¹⁵. Kita vertus, ir latvių kalboje yra šio tipo veiksmažodžių, neturinčių lietuviškų atitikmenų, pvz., *sist, situ* „mušti”.

Sunku ką pasakyti dėl prūsų kalbos. Vienintelis pavyzdys *perrēist* „surišti”, *senrists* „surištas” rodo išlikusią balsių kaitą. Rodos, nėra jokio pagrindo kalbėti apie bendrus aptariamojo tipo darinius slavų ar kokiose kitose giminiškose kalbose.

Taigi *rìšti* tipo veiksmažodžiai – rytų baltų inovacija.

THE ROOT STRUCTURE OF THE *rìša* TYPE VERBS

Summary

The verbs of Lith. *rìša*, Latv. *risu* „to tie” type are East Baltic innovation. They are formed by unifying the vowel *i* in apophonical roots (C)eiC/(C)CiC or (C)CeC/CC (Baltic CiC), e.g. Pr. *perrēist* : *senrists*. The roots of historical type (C)CeC must have been formed from primary basic roots by adding one or two enlargements: CeC/Ci + C or CeC/CC + ei/i + C. The roots of these two historical types (with the root vowel *e* or *ei*) are mixed and can be distinguished only etymologically.

¹⁵ La. *šikt, šiku* ir *šikât, -āju* laikytini lituanizmais, plg. F r a e n k e l LEW II 982.